

Antal Attila

Egy talányos Ratkó-versről

Világnemű

A kő is világnemű,
a vas is világnemű,
világnemű a fű is;

virít szülötte-földjén,
elhal szülötte-földjén,
világnemű, ha hű is.

Talán könnyeink, hőink,
annektált temetőink,
talán azok magyarok;

a kopjafák, a fejfák
jegyzik a büszke fajtát,
s talán jegyzik a dalok.

Bár mondják, hogy a csontok
levedlik mind a gondot,
s világnemű a halott,

s csupán az elme játszik,
ha honává sajátít
földet, eget, csillagot.

S bár mondják, hogy hanyaggá,
a földben lág anyaggá
züllik a tündöklő agy:

te kő-magyarosító,
füvet gyarmatosító
ének, világnemű vagy!

Egy átlagosan tájékozott magyar olvasó a költemény első áttekintése után valószínűleg inkább csak sejt, mint tudja, mit ért a költő azon, hogy világnemű. Mivel

a megjelölés a versben a magyarral (nemzetivel?) van szembeállítva, valószínűleg ilyesféle jelentést tulajdonít neki: nem magyar, nem hozzánk tartozó. Ennek az értelmezésnek a birtokában olvasónk bizonyára azt sem érti teljesen, miért nevezi az általa népi, nemzeti elkötelezettségűnek ismert Ratkó József a magyar éneket, költészetet világneműnek.

A mű egy kérdésre adott – tűnődő, kontemplatív részleteket is tartalmazó – válasz. A kérdést nem foglalja magában, ám az a szöveg alapján rekonstruálható. A rekonstrukció eredménye körülbelül ez: mi tekinthető csakis ránk jellemzőnek, egyedül a miénknek, elidegeníthetetlenül magyarnak.

A költemény első két versszaka határozott állítások sorozata: a kő, a vas, a fű egyként világnemű. A megnevezettek közül a kő, a vas élettelen dolog, a fű élő szervezet, így a második szakasz jellemzése inkább csak rá vonatkozhat. Mit értsünk emberi tulajdonságán, hűségén? Csak találgathatunk, igaz, ebben a külső kontextus, Ratkó ekkoriban írt verseinek együttese a segítségünkre lehet. A fű érintkezik a kedves halottal, magáévá hasonítja, a világ eleven részévé teszi (*Anyám*), a földben magyarrá lett ellenségeket életre szüli (*Magyarok*), a kövel, fával, hóval, bogarakkal együtt szabad és tiszta, s így erőt, példát ad (*Elővers*).

A következő két szakasz kijelentései a sajátosan magyarnak mondható jegyeket, jelenségeket veszik számba. A *talán* módosítószó kétszeri előfordulása ugyanakkor a beszélő bizonytalanságára utal. Korántsem tűnik olyan egyértelműnek számára, hogy könnyeink (fájdalmaink, bánataink), hőink (indulataink), temetőink és dalaink magyarok, mint az, hogy a kő, a vas és a fű világnemű.

A *bár* megengedő kötőszóval kezdődő további két versszakos szerkezeti egység a magyarság-attributumokkal kapcsolatos bizonytalan állítások egy részét tovább bizonytalanítja: egyes vélemények szerint a csonttá csupaszodott holttest már a világé, nem a magyarságé, s a föld, az ég, a csillag költői honosítása is csak elmejáték.

A művet hatásos ellentétel zárja le az utolsó, kétszakaszos egység, mely már csupán az elme szinonimájaként szereplő agy és terméke, a költészet utóéletével foglalkozik. Az agy sorsa bizonytalan: „mondják”, elenyészik a földben. Az általa létrehozott ének sorsa viszont, hangzik a verset záró határozott állítás, a világneműség.

A magyarsághoz köthető jelenségek közül a költőt szemmel láthatóan a dal érdeklő a legjobban, a nyolc versszakos alkotás két hangsúlyos helyén, a közepén s a végén költészetünk hovatarozásával, identitásával foglalkozik. A vers így (részleges) ars poeticának tekinthető.

A költemény hét szótagos sorai hármásával rendeződnek versszakokba. Ezek első két sorának végén páros rímet találunk, míg az első, a harmadik, az ötödik és a hetedik szakasz harmadik sorának rímére az őket követő s velük szerkezetileg is

összetartozó szakaszok harmadik sorának vége felel. E tudatos, fegyelmezett építkezést látva furcsállhatjuk, hogy a rímek sok helyen igénytelenek, a versbeszéd dísztelen, helyenként hétköznapias, s a ritmus is elég szabados (bár jó néhány tiszta negyedfeles jambusi sorra bukkanhatunk a szövegben). Nem valószínű, hogy a mindenkor igényes költő ezúttal hevenyészett megoldásokat is megengedett magának, inkább hihető, hogy e belső vitáról, vívódásról tudósító művének diszharmonikusságát esztétikai hatóerőnek szánta.

A vers, mely az *Alföld* című folyóirat 1979-es márciusi számában lát először napvilágot, két folyamat összetalálkozásának köszönheti létét. Az egyik a költő lírájában megy végbe, a másik teljesítménye megítélésében. Ratkó József korai, élménykibeszélő költészete az évek során a népi szürrealizmus jegyeivel dúsul, s mind balladaibb, drámaibb lesz. Ratkó költői világa nem annyira szélességében változik (a fiatal költő az egész világot kívánja birtokba venni, érdeklődik a távoli politikai és háborús konfliktusok iránt, s az anyagi világ jelenségei, a kozmikus távlatok is helyet kapnak verseiben), hanem összetettségében, mélységében. A költő történelemszemlélete komplexebb lesz, nemzettudata mind tragikusabb színezetet ölt, lírájának gondolatisága, filozofikus jellege erősödik. Mindeközben új irodalomfelfogás jelentkezik a „hivatásos olvasók” (kritikusok, irodalomtudósok) körében, s megszorodik a ratkói beszédmód és a költőszerep bírálóinak száma. Nemzeti elkötelezettsége okán a nacionalizmus gyanúja is körüllengi a költőt. A vádakra, gyanúsításokra verseiben, prózai nyilatkozataiban többször reagál. Az igazság kimondását, a problémákkal való szembenézést mindig is vállaló Ratkó József ugyanakkor számvetést is készít magyarságügyben. Ennek a számvetésnek a dokumentuma a *Világnemű* című költemény.

Látomásos-szürrealisztikus világát a költő ezúttal leépíti, az elragadtatottság helyét átveszi a józanság, a racionalitás. A fű ugyan hű itt, de a kő, a vas nem emberiesül. A holtak szemében nem ragyog fény, nem tartanak hazát: húsup elbomlik, s ezáltal talán magyarságukat is elvesztik. Könnyeink, hőink is csak „talán” magyarok, költészetünk pedig a „talán magyar” körből a mérlegelés végén átkerül a „világnemű” kategóriába. Ez utóbbi átminősítés azonban a ratkói világgép ismeretében nem is olyan meglepő. Egy interjúban a költő így nyilatkozik magyarság és emberség, magyarság és világ kapcsolatáról: „Ember és magyar – egyet jelent. Mint ahogy egyet jelent ember és francia, ember és román és így tovább. Ha arról gondolkodom, hogyan lehetnék szabadabb és hasznosabb ember, akkor arról gondolkodom, hogyan lehetnék szabadabb és hasznosabb magyar. Furcsállom, hogy nálunk gyanakvással fogadják, ha a költő a magyarságról beszél. Kinek az előítéletei vagy szorongásai hívják elő ezt a gyanakvást? 'Kit magyarrá tett értelem,/ Parancs, sors, szándék, alkalom' – annak a magyarság természetes állapot, bárhol él. Tehát nem végcél és nem út, hanem az általános emberinek egyik, a magya-

rok számára egyetlen kifejeződése, megfogalmazódása. Bartókra hivatkozom, akit Lendvai Ernő zseniális könyvéből értettem meg igazán. Bartók éppen azért óriás, mert a magyar nép-/paraszt-/zenében föllelte és zenéjében fölmutatta azt, ami közös a magyarságban nemcsak a többi néppel, hanem az egész élő világgal.¹ Az interjúban elhangzottak mellett a versek is azt tanúsítják, hogy szerzőjük érzelmi-
leg, szemléletileg soha nem zárkózik be a nemzeti keretek közé, hanem egyszerre gondolkodik nemzetben és emberiségben:

magamhoz húznék bármely népet, érte
a korai halált is vállalom;
tudok minden emberi nyelven;
a jót föl ismerem; a bűnt gyűlölöm

– írja *Hirdetés* című versében. Hasonló empátia, szolidaritás kap hangot a *Rokonaimban*:

Rokonaim – emberi ágon
ők is, az égbe temettek,
lengyelek, oroszok, cigányok,
kéményen kiröppent lelkek.

A költő meggyőződése szerint a vers mindenkihez, az egész emberiséghez szól. „Hanglemez ez a Föld. Ráénekelek én is” – hangzik *Az ének megmarad* című költeményének zárzata.

Vajon művészetfilozófiai szempontból igaza van-e Ratkó Józsefnek, amikor úgy foglal állást, hogy költészetünk leválik rólunk, s a világ részévé, tulajdonságainak hordozójává lesz? *A költői műalkotás fő sajátosságai* című könyvében Tamás Attila leszögezi, hogy a művészi formálásnak az adott lehetőségek közt mindig a „teljes-ember-létet kell szolgálnia”;² majd hosszan értekezik arról, „hogyan tart kapcsolatot ez a külön kis ’világegész’ a tágabb világ tényleges egészével”.³ Válasza során megkülönbözteti a világegész értelemben vett valóság szféráit (tárgyi-természeti, társadalmi), majd megállapítja, hogy az irodalmi mű „maga is önálló, mással nem helyettesíthető valóság”.⁴ Végső konklúzióként pedig – a téma más kutatóival egyetértve – kijelenti, hogy minden műalkotás az ember által teremtett új, emberi-társadalmi valóság egy darabja, „s mint ilyen nemcsak kifejezi, de ugyanakkor

¹ *Ratkó-breviárium* (Szerkesztette: Magyar József), Nagykovács, 1993. 52.

² TAMÁS Attila: *A költői műalkotás fő sajátosságai*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972. 145.

³ Uo. 147.

⁴ Uo. 152.

teremti is a valóságot”⁵ Ratkó József nem művészetelméleti munkában, hanem versben nyilatkozik a témáról, ő nem tesz különbséget természeti-tárgyi és emberi-társadalmi világ között, ám véleménye egybecseng a Tamás Attiláéval: a költői alkotás a világ (pontosabban az emberi-társadalmi világ) része. Ez az állásfoglalás, persze, felveti a fordítás hitelességének a problémáját és a világirodalom – nemzeti irodalom viszonyának kérdését, ám ezek vizsgálata ezúttal nem lehet célunk.

A szemügyre vett költemény kulcsfogalmaival, azok egymáshoz való viszonyával kapcsolatban a ratkói életmű egészének tanulságait is figyelembe véve arra a megállapításra juthatunk tehát, hogy „magyar” és „világnemű” között nincs éles szembenállás. Magyarság és világneműség áthatják egymást, s azzal, hogy költészetünk az egyetemes irodalomba olvadva közkinccsé lesz, meg is őrződik. „Az ének megmarad, mert elpusztíthatatlan.” És ez vigasznak nem is kevés.

⁵ Uo.